

Д. В. Дюрба

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Образ маргінала в романі Дж. Керуака «На дорозі»

Дюрба Д. В. Образ маргінала в романі Дж. Керуака «На дорозі». Стаття містить аналіз специфіки маргінальності головних героїв роману Дж. Керуака «На дорозі» – Сола Парадайза і Діна Моріарті. За допомогою символів (чемодан, автомобіль) та мотивів (дорога, рух на захід, духовні пошуки), що ілюструють характерні особливості розвитку образу маргінала в контексті літератури покоління біт, виділено причини, якими зумовлено виникнення художнього конфлікту і наслідки, до яких призводить його розвиток. Показано конфлікт характерів й визначено ступінь реалізації маргінальності героїв романі.

Ключові слова: *бітники, література біт, маргінал, мотив дороги, мотив руху.*

Дюрба Д. В. Образ маргинала в романе Дж. Керуака «На дороге». Статья содержит анализ специфики маргинальности главных героев романа Дж. Керуака «На дороге» – Сала Парадайза и Дина Мориарти. С помощью символов (чемодан, автомобиль) и мотивов (дорога, движение на запад, духовные поиски), иллюстрирующих характерные особенности развития образа маргинала в контексте литературы поколения бит, выделены причины, которыми обусловлено возникновение художественного конфликта и последствия, к которым приводит его развитие. Показан конфликт характеров и обозначена степень реализации маргинальности героев в романе.

Ключевые слова: *битники, литература бит, маргинал, мотив дороги, мотив движения.*

Diurba D.V. The marginal image in Jack Kerouac's novel «On the Road». The article contains the analysis of protagonists' marginality in Jack Kerouac's novel «On the Road» – Sal Paradise and Dean Moriarty. Occurrence of the art conflict and its consequences are highlighted using the symbols (suitcase, car) and the motives (the road, moving to the west, spiritual searches) for illustrating the prominent feature of a marginal image in a context of the beat generation literature. The conflict of characters and the level of protagonists' marginality is shown.

The key words: *beatnik, beat generation, beat literature, marginal, the road motive, the moving motive.*

Період 1940–50-х р. в США визначають як період конформізму, час, коли надзвичайно цінувалося вміння людини пристосуватися до умов навколишнього середовища. Реакцією на культ обмеженості й «американської мрії» стало виникнення руху бітників – більшість з них належали до середнього класу, мали непогану освіту, їх протест в першу чергу було направлено проти суспільства в цілому. Молодь покоління біт добровільно обрала шлях маргінальності, вона протиставила власні культуру і цінності традиційним.

Творчість бітників є важливим етапом розвитку американської літератури, від самого початку свого існування покоління біт було не лише ідеологічно спрямованим угрупованням, яке виступало проти суспільної моралі, суспільної думки та американської самовдоволеності. Воно одразу сформувалося як літературна течія, що розширила коло тем, яких торкалася тогочасна американська література, уникнувши надмірної академічності, сприяючи звільненню від стереотипів, і вивела на перший план духовні шукання людини.

«Бітництво почалося десь у 1944–45 рр., коли зустрілися Джек Керуак, Вільям Берроуз, я та ще дехто із наших друзів, яких ми знаємо дотепер, – згадує Ален Гінзберг. – Берроуз вже тоді писав, Керуак був поетом та письменником, автором кількох книг, ми бу-

ли молоді. Протягом декількох наступних років ми експериментували з такими поняттями, як: “дружба “почуття спільності”, “нове бачення”, “нова свідомість”. <...> Джек Керуак був першим письменником, який сформулював та проголосив ті ідеї, які одразу ж були використані найбільш революційним поколінням Америки ХХ ст., “розбитим поколінням”» [19:7].

Так, ключовою постаттю літератури бітників вважається Джек Керуак (1922–1969). У західному літературознавстві його творчості приділено багато уваги, й особливе місце займає роман «На дорозі» (1958), що вважається «свого роду канонічним текстом бітництва» [6]. Серед зарубіжних дослідників творчості Дж. Керуака найбільш авторитетними є роботи Баррі Гіффорда (Barry Gifford), Геральда Нікозії (Gerald Nicosia), Роберта Хіпкісса (Robert Hipkiss), Ен Чартерс (Ann Charters) [21; 23; 22; 20], серед російських – О. Алянкрінського, Я. Засурського, О. Зверева, І. Львової, Т. Морозової, О. Мулярчика [1; 4; 5; 7; 8; 9], серед українських – Т. Денисової, Д. Затонського [2; 3].

Вчені розглядають специфіку романів автора, їх автобіографізм, вивчаючи творчість Дж. Керуака крізь призму його поглядів на життя, в контексті літератури бітників як феномену американської повоєнної літератури

та в контексті світової літератури. Так, бітництво виникло й розвинулось на основі нонконформістських поглядів його представників, на основі бунту, героями романів Дж. Керуака виступають представники соціального дна, мандрівники, бродяги. Однією з головних їх характеристик є їхня маргіальність. Але і в зарубіжній, і у вітчизняній критиці явище маргіальності в романах Дж. Керуака є малодослідженим, хоча й важливим для розуміння їх поетики, а також поетики літератури покоління біт.

Актуальність даної статті обумовлена потребою теоретичного аналізу раніше недосліджених аспектів романистики Дж. Керуака, а саме – явища маргіальності в романі «На дорозі».

Мета нашого дослідження – виявити характерні особливості, а також вивчити специфіку образу маргінала в романі.

Термін «маргіальний» (від лат. *margo* – край, межа) вперше було використано американським соціологом Робертом Парком в роботі «Суспільна міграція й маргіальна людина» (1928) [12]. Під маргіальністю Р. Парк мав на увазі стан індивідів, що знаходяться на межі двох різних культур, він вивчав психологічний стан мігрантів, мулатів та інших «культурних гібридів» тогочасної Америки. Дослідження Р. Парка розвинув і доповнив інший американський соціолог – Еверет Стоунквіст – в монографії «Маргіальна людина» (1937) [14]. Теоретичні доробки цих вчених лежать в основі розуміння та подальшого розвитку поняття «маргіальність», багато уваги якому в галузі літературознавства приділяли також Г. Тульчинський [15], Н. Фрай [16] та М. Фуко [18].

Отже, маргінал – це людина, яка знаходиться в культурному конфлікті, балансує між двома соціальними світами, але не належить жодному з них, бо знаходиться одночасно ніби на краю кожного. Вслід за Р. Парком, Е. Стоунквіст зосереджується на зображенні внутрішнього світу маргіальної людини та виділяє наступні характеристики, що відображають культурний конфлікт маргінала: неорганізованість, відчуття непристосованості, невдачі, неспокій, тривожність, ізолюваність, розчарування, відчай, психічна дезорганізація, відчуття безглуздості існування, егоцентризм, агресивність тощо [12]. Всі ці характеристики чітко прослідковуються як риси героїв романів, що відносяться до літератури покоління біт [1]. Так, головний герой роману Дж. Керуака «На дорозі», Сел Парадайз – молодий письменник, інтелекту-

ал. Сел повсякчасно експериментує з наркотиками, вживає алкоголь, подорожує автостопом, знаходиться в компанії людей, що шукають нових вражень, протестують проти традицій, але ніколи там не залишається, завжди повертається додому, до рідної тітоньки, у звичайне цивілізоване суспільство, і лише там він може творити. Герой знаходиться на межі між світом хіпстерів (від англ. *hip* – класний, стильний – самоназва молоді, що знаходилася за межею традиційного соціуму), де він не має жодних обов'язків і може робити будь-що, та звичайним світом, в якому є домівка, куди можна повернутися, разом з людьми, що завжди чекатимуть. Найголовніша риса маргінала – непристосованість до оточуючого світу – виражається у Села через прагнення відмежуватися від звичайного суспільства, поринути у підпілля.

Його психологічний стан дає підстави вважати його класичним маргіналом, його образ відповідає характеристикам маргінала, які виділив Е. Стоунквіст.

Джерелом, із якого зростає Селова маргіальність, є стан загального невдоволення життям, відчай, розчарування (герой щойно розійшовся з дружиною). «Я щойно видерся із серйозної хвороби, про яку не збираюся згадувати, досить лише сказати, що вона сталася через нікчемний та виснажливий розрив і моє відчуття, що все було мертве» [6:5]. Калібратором цього стану для героя виступає Дін Моріарті, після знайомства з яким Сел вирушає в подорож автостопом. «З приходом Діна Моріарті почалася частина мого життя, яку можна б назвати життям на дорозі. Раніше я часто мріяв поїхати на Захід, побачити країну, завжди непевно плануючи та ніколи не зриваючись у дорогу» [6:5].

Під час мандрів герой знайомиться з величезною кількістю людей, повністю поринає в атмосферу андеграунду, зближується з асоціальними людьми, що живуть в підвалах та барах, проводять ночі за розмовами, намагаючись знайти сенс життя.

Але колишній рідний світ, сім'я не залишають думок Села – він повертається додому відпочити після довгих гульбищ, перебуваючи в іншому кінці країни, герой висилає гроші своїй тітоньці. «Я всіх залишив і пішов додому відпочити» [6:127], «Всі повертаються додому в жовтні <...>. Я не зупинявся. Я хотів дістатися додому» [6:103–104]; «Я мав спокійне Різдво, як мені стало ясно, коли ми повернулися в будинок і побачили новорічну ялинку, подарунки, відчули запах печеної індики та вслухались у розмови рід-

них, проте тепер у мене знову вселився біс, і біса звали Дін Моріарті; я знову рвався на дорогу» [6:111]; «...» раптом мене жорстоко підкинуло на автобусній зупинці на Маркет і Четвертій, відзначивши той факт, що я вже був за три тисячі двісті миль від дому тітки в Патерсоні, Нью-Джерсі» [6:72].

Знаходячись не вдома, Сел не може творчо реалізуватися: «Перший тиждень у Мілсіті я безупинно писав у сараї якусь похмуру історію з Нью-Йорка, яка, на мою думку, мала б задовольнити голлівудського режисера, хоч і була занадто сумна. <...> Я не одну дощову годину нашкрябував нові рядки й пив каву, але все дарма» [6:64]. Він страждає через відсутність стабільності, часто згадує домівку: «Я причаївся в кутку, сховавши голову між колінами. Боже, що я робив за три тисячі миль від дому? Навіщо я сюди приїхав? Де був мій повільний човен до Китаю?» [6:76].

Сел часто переживає дивні відчуття, шукаючи себе: «...» це був єдиний чіткий момент у моєму житті, найдивніша річ, коли я не знав, хто я, – я був далеко від дому, замордований і втомлений поїздкою, <...> і п'ятнадцять дивних секунд справді не знав, хто я. Мені не було страшно; я просто був кимось іншим» [6:19]. Він відчуває себе розгубленим, відчуває безглуздість існування: «Це не може тривати вічно – вся ця божевільна біганина. Ми маємо кудись іти і щось шукати» [6:114]. Під час мандрів герой отримує багато вражень, все, що його оточує – події, які відбуваються, люди, що зустрічаються, пізніше відібрається у його творах.

Головним об'єктом уваги Села серед виру пригод є його друг-неформал Дін Моріарті, «...» «культурний герой» хіпстерів, в якому персоніфікувалися тяга хіпстерів до безцільного життя, до життя-пригоди» [1:383]. Сел захоплюється Діном, його свободою і невимушеністю, намагається наслідувати друга, який втілює якості «...» «мудрого божевільного», що викриває вади й болячки суспільства, брехливість та лицемірство «пануючих класів» [1:384]. Самого Діна Сел вважає незвичайним, щирим, він часто називає друга божевільним святим: «Дін <...> з величезною доброю душею, яка була лише у пройдисвітів» [6:10]; «...» Дін у своєму божевіллі» [6:11]; «Західний князь Сонця – це Дін» [6:12]; «Дін із шаленою енергією сучасного американського святого» [6:40]; «...» Дін завдяки надзвичайно великій кількості гріхів ставав Дурнем, Блаженим і Святим. <...> Ось ким був Дін – святим дурнем» [6:190].

Дін – «божевільний і святий», знаходиться поза суспільством, ігнорує його закони. Він – класичний хіпстер. Неспокій та відчай Діна ілюструються його шаленими подорожами з одного кінця Америки в інший, жагою до спілкування будь з ким, він «...» летів крізь суспільство, жадаючи хліба і кохання» [6:12]. Але при цьому Дін описується як егоцентрист, який постійно намагається привернути до себе увагу, оточуючі часто звинувачують його в егоїзмі: «Дін залишить тебе на вулиці як тільки це йому буде вигідно» [6:168]; «Тобі геть плювати на всіх, крім себе і твоїх бісових розваг. Ти думаєш тільки про те, що в тебе між ногами і скільки грошей або задоволення ти можеш висмокати з людей, а потім просто витираєш об них ноги. <...> До тебе ніколи не доходить, що життя – серйозне, і люди намагаються з нього щось зробити, замість того, щоб весь час дурити» [6:189–190].

За веселою розбещеністю Дін ховає надламаний внутрішній світ, він, який не знав своєї матері, провів дитинство на вулиці, а юність в тюрмі, намагався заповнити духовну порожнечу. Герой має трьох дружин і дітей в різних кінцях Америки, але не має справжньої домівки. Дін не може знаходитися весь час на одному місці, вести спокійне життя й прагнути до «американської мрії» й стабільності, він має єдину незмінну річ у власному світі – старий чемодан. Він каже: «...» де б я не жив, моя валізка завжди стирчить з-під ліжка, я готовий іти геть або бути викинутим геть» [6:245]. Оповідач часто зображує цей чемодан як символ незібраності, непристосованості, невід'ємний від Діна атрибут: «Обідрана розкрита валізка Діна валялася на підлозі, з неї стирчали шкарпетки» [6:116]; «...» безумний, <...> оточений побитими валізками свого сирітського хворобливого життя, розхристаний птах» [6:185]; «І та сама побита валізка стирчала з-під ліжка, готова летіти» [6:244].

Інший атрибут, який характеризує образ Діна – автомобіль, символ руху і свободи. На відміну від Села, який при пересуванні завжди задовольняється місцем пасажира і надає перевагу подорожам автостопом або автобусами, Дін любить бути за кермом, їздити на максимальній швидкості, контролювати ситуацію. Якщо він не має власної автівки, то часто викрадає чужі. «Він крав машини лише щоб проїхатися задля втіхи» [6:12]; «Він встановив рекорд із крадіжки машин» [6:40]; «– Що ви там робили? – А, ми гуляли по барах, Дін украв машину, і ми поїхали ганяти гірськими викрутасами дев'яносто миль на

годину» [6:58]; «Дін знову ошаленів, пітніючи та божеволіючи, і все стало невимовно скаженим, коли Дін вискочив на вулицю, вкрав машину просто з парковки, помчав у центр Денвера й повернувся з новою, кращою, машиною» [6:216].

Образ-символ автомобіля напряду пов'язаний і з мотивом дороги, основним в романі. Рух, дорога і пошук альтернативи усталеному образу життя – архетипові для американської ментальності і культури. Метою героїв Дж. Керуака є не боротьба із суспільством, яке не задовольняє їх потреб, а пошук нових ідеалів, нових можливостей для життя. Вони добровільно уходять у міграцію країною – подорожують Штатами, зі сходу на захід, як піонери-фронт'єри, відкривають для себе нові міста, а також експериментують зі свідомістю, вживають алкоголь, наркотики, вдаються до психологічних дослідів, щоб «розширити» її межі.

Сел захоплюється духом Заходу, образи ковбоїв та фермерів, яких він випадково зустрічає – символи свободи для нього. «Тут я почув чудовий сміх, найкращий сміх на світі. <...> зайшов старий місцевий фермер. <...> Йому весь світ був до лампочки і водночас він до всіх мав колосальну повагу. Я сказав собі – ти тільки послухай, як цей чоловік сміється. Ось тобі Захід. <...> Дух Заходу сидів поруч зі мною» [6:22]; «– Селе, де ти знайшов цих абсолютно прекрасних людей? <...> – Я знайшов їх на Заході» [6:122].

Захід – символ незвіданого, але світлого майбутнього: «Я був на півдорозі через усю Америку, на кордоні між Сходом моєї молодості і Заходом мого майбутнього, і може тому це сталося саме там і саме тоді, тієї дивної червоної днини» [6:19]; «За яскравою вулицею була темрява, а поза нею лежав Захід» [6:59]; «Ми їхали на Захід, до сонця» [6:158].

Таким чином, американській мрії, що досягається шляхом збагачення та успіху, в романі протиставляється рух, рух на Захід, пошук нових ідеалів. Сел протиставляє «тепличому» щастю стабільності хаотичне щастя Діна Моріаті, його жагу до життя і свободи, що виражаються через постійний швидкий рух, захоплення джазом, імпровізаціями, пошук різноманітних сексуальних насолод.

Кульмінаційним моментом роману є втеча Діна, коли він залишає тяжко хворого друга у Мексиці. Останній сприймає це як зраду, в результаті якої повертається додому та обирає шлях спостереження. Сел зустрічає дівчину, з якою збирається побратися, і прощається з Діном, нехтуючи його компанією

під час наступної після зради і останньої їх зустрічі, коли Дін у черговий раз несподівано приїжджає. Дін каже, що втомився від вічних пошуків, повернувся до своєї другої дружини і дітей, і просто приїхав відвідати старого друга. Але Сел уже зневірився в ньому, а також в цілющих властивостях дороги й руху, він обирає товариство свого університетського друга, який на той час став «товстим і сумним» і хотів, щоб все було «належним чином».

Отже, в романі Дж. Керуака «На дорозі» маргінальність виражена через образи двох головних героїв, один з яких, Дін, має вплив на іншого, Села, оповідача. Обидва герої знаходяться в культурному конфлікті з оточуючим світом і традиційним соціумом. Але якщо у Діна цей конфлікт породжено психологічними причинами – його незадоволенням світом, відчаєм, потребою підвищеної уваги, що виникають внаслідок умов, які від нього не залежали – відсутність материнського тепла, відсутність виховання, п'ятирічне перебування в тюрмі тощо і як результат – метання, нестабільність, втеча від обов'язків; то конфлікт Села виникає в результаті соціальних причин – його неприйняття суспільства, відчуття відсутності сенсу життя, бажання зблизитися із «святим» та «божевільним» Діном виникають як наслідок кризи духовного стану тогочасної Америки.

Образ Діна співвідноситься з образом хіпстера, хоча йому належать деякі риси, характерні для маргінала – непристосованість, тривожність, дезорганізація, агресія, егоїзм. Ці риси виражаються через пристрасть до швидкої їзди, до випадкових відносин; символи, що ілюструють їх у тексті роману – чемодан і автомобіль. Але, на нашу думку, образ Діна не є цілком маргінальним, бо герой не знаходиться на межі, він повністю існує в іншому світі, у світі субкультури, знаходиться поза соціумом.

Образ же Села, як ми вважаємо, можна визнати повністю маргінальним – йому належать такі риси, як неорганізованість, непристосованість, розчарування, перманентний стан пошуку і метання між двома світами. Герой постійно оглядається назад, повертаючись додому, а знаходячись вдома, мріє про дорогу.

Ідейний конфлікт між двома героями полягає у зіткненні характерів – повне захоплення Села Діном, з одного боку, й конформізм та раціональність, постійні озирання назад, прагнення спокою, з іншого, є незрозумілими для Діна, максималіста, «божевіль-

ного», який шукає сенс у швидкому прямованні вперед, який не може жити без ризику.

Життя і досвід Діна, віра й розчарування Села – ілюстрація духовних пошуків героїв. Маргінали Дж. Керуака зневажають суспільство, намагаються уникати його, бігти від нього, але врешті-решт, так само як американські першопрохідці перетворилися на

просте населення, ковбоїв, фермерів чи бізнесменів, опиняються в одному ряду із звичайними людьми, зіштовхуються зі звичними людськими проблемами – шлюб, заробіток на життя і на певний час, а може, і назавжди (фінал роману відкритий і невідомо, що буде з Діном далі) поглинаються ними.

Література

1. Алякринский О. Сага о Дине Мориарти (Джек Керуак и «разбитое поколение») / Олег Алякринский // Керуак Д. Избр. проза : в 2 т. / Джек Керуак ; [пер. з англ. В. Коган]. — К. : AirLand, 1995. — Т. 2 : В дороге. — С. 373—391.
2. Денисова Т. Н. Экзистенциализм и современный американский роман / Тамара Денисова. — К. : «Наукова думка», 1985. — 249 с.
3. Затонский Д. В. Творчество писателя и личность писателя / Дмитрий Затонский // Вопросы литературы, 1982. — № 7. — С. 86—120.
4. Засурский Я. Н. Американская литература XX века: некоторые аспекты литературного процесса / Ясен Засурский. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1966. — 440 с.
5. Зверев А. М. Модернизм в литературе США: формирование, эволюция, кризис / Алексей Зверев. — М. : Наука, 1975. — 320 с.
6. Керуак Дж. На дорозі / Джек Керуак ; [пер. з англ. Б. Павличко]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2010. — 304 с.
7. Львова И. В. Ф. М. Достоевский и американский роман 1940—1960-х годов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература» / И. В. Львова. — Великий Новгород, 2010. — 37 с.
8. Морозова Т. Л. Образ молодого американца в литературе США / Татьяна Морозова. — М. : Высш.школа, 1969. — 96 с.
9. Мулярчик А. С. Спор идет о человеке : О литературе США второй половины XX века / Александр Мулярчик. — М. : Сов. писатель, 1985. — 357 с.
10. Немцов М. Джек Керуак. На иных уровнях безумия [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://spintongues.msk.ru/roadintro.htm>.
11. Попова И. П. Маргинальность. Социологический анализ : Учеб. пособ. / Ирина Петровна Попова. — М. : Союз, 1996. — 96 с.
12. Парк Р. Э. Культурный конфликт и маргинальный человек / Роберт Парк ; [пер. с англ. В. Г. Николаев] // Социальные и гуманитарные науки. Социология. — 1998. — № 2. — С. 172—175.
13. Староверова Е. В. Американская литература [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.lincey.net/lit/american/bitniki>.
14. Стоунквист Э. Маргинальный человек. Исследование личности и культурного конфликта / Эверет Стоунквист ; [пер. с англ. В. Г. Николаев] // Современная зарубежная этнопсихология. — М. : Наука, 1979. — 218 с.
15. Тульчинский Г. Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы / Григорий Тульчинский // Вопросы философии. — 1999. — № 10. — С. 35—53.
16. Фрай Н. Анатомия критики / Нортроп Фрай ; [пер. с англ. А. С. Козлов, В. Т. Олейник] // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX—XX вв.; [сост. Г. К. Косикова]. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. — 367 с.
17. Френд Т. Битники, которых мы заслужили [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://spintongues.msk.ru/onthe.htm>.
18. Фуко М. Ненормальные: Курс лекций, прочитанных в Колледже де Франс в 1974—1975 учебном году / Мишель Фуко; [пер. А. В. Шестакова]. — СПб. : Наука, 2005. — 432 с.
19. Шаталов А. История болезни / Александр Шаталов, Ярослав Могутин // У. Берроуз. Голый завтрак / Уильям Берроуз ; [пер.с англ. В. Коган]. — М. : Глагол, 1993. — С. 7—24.
20. Charters A. A. Bibliography of works by Jack Kerouac / Charters Ann. — N.Y. : Phoenix, 1967. — 99 p.
21. Gifford B. Jack's Book: an Oral Biography of Jack Kerouac / Barry Gifford. — N.Y. : St. Martins Press, 1978. — 339 p.

22. Hipkiss R. A. Jack Kerouac: Prophet of the New Romanticism / Robert Hipkiss. — Lawrence : The Regents Press of Kansas, 1976. — 150 p.

23. Nicosia G. Memory babe. A Critical Biography of Jack Kerouac / Gerald Nicosia. — New York : A Fred Jordan Book. — 767 p.